

Csete Örs

LESZ-E A SZÓRVÁNYNAK MAGYAR IDENTITÁSA 2020-BAN?

Közel nyolc esztendeje vagyok a határon túli oktatástámogatással foglalkozó Apáczai Közalapítvány operatív vezetője. Budapesti születésűnek lenni a határon túli ügyek kapcsán, Budapesten – legalábbis unikális helyzet. Források-szótor magyarországi állami intézmény tisztségviselőjeként pedig úgy látom, az előadók között egyedül vagyok e teremben. Mondandóm megfogalmazása előtt ezt a két, sajátosan kisebbségi pozíciómat fontosnak vélem rögzíteni.

A konferencia alcímének második fele („tömb és szórvány”) a magyarországi közgondolkodásban nincs jelen: ezeket a kifejezéseket értjük, de nem használjuk, hiszen itt nincs miért használni. Ezért kifejezetten progresszívnek tartom Elnök Úr szándékát, figyelemfelkeltő témaválasztását. A konferencia alcímét a magam sajátos magyarországi és forrásszemléletű nézőpontjából azonban így szűkítem: lesz-e a szórványnak magyar identitása 2020-ban? Válaszom megfogalmazásához három olyan kérdésen át vezet az út, melyeket a határon túli magyar ügyek diskurzusában általában megkerülünk.

Az első kérdés így hangzik: érvényes-e még az a nemzetpolitikai megfogalmazás, miszerint a határon túlra irányuló magyarországi támogatás célja a „szülőföldön maradás elősegítése”? E kifejezés a rendszerváltozás után született, a Trianon-sokkra adott egyfajta „összmagyar válaszként”. Ez a megfogalmazás statikus magatartásformát vár el egy, az elmúlt 16 évben olyanná változott világban, amely a javak, a munkaerő dinamikájáról szól. Ezért én e megfogalmazást mára túlhaladottnak, anakronizmusnak tartom. Az újabb keletű „magyarként való boldogulás” megfogalmazás bár szívemnek tetsző, sajnos önámítás: a polgár nem azért marad meg a szülőföldjén, mert magyarként tud boldogulni, hanem azért, mert boldogulni tud – az ő nézőpontjából határozószó nélkül. Persze szeretnénk, ha magyar maradna, de nem biztos, hogy ez az ő legfontosabb szempontja. A határon túl élő magyarokkal kapcsolatos anyaországi nemzetpolitika céljaként az „élhetőbb szülőföld megteremtése” kifejezés használatát szerencsésebbnek, a kor realitásaihoz közelebb állónak vé-

lem. Az „élhetőbb szülőföld megteremtése” kifejezés egy olyan társadalmi-gazdasági környezet előmozdítására teszi a hangsúlyt, ahol érdemes élni, és – akár magyarként – boldogulni. Az általam készített Magyariskola Program vitája kapcsán, 256 határon túli oktatóval foglalkozó szakember, véleményformáló értelmiségi 60 százalékának az álláspontja is ez utóbbi kifejezést preferálta – a „szülőföldön maradás” ellenében.

A második kérdés: van-e Magyarországnak valamilyen, csak erre a 93 ezer négyzetkilométernyi területre érvényes érdeke a határon túl élő magyarok kapcsán? A határon túli magyarság kapcsán Magyarországnak mindig is politikai és gazdasági érdeke a magyarság jelenléte a szomszédos országokban. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy a '90-es évek „önzetlen” támogatásait – a nemzetpolitikai cél módosulását követve – néhány éven belül egy újfajta szemléletű hozzájárulás váltja fel, amelynek fókuszában már Magyarország bizonyos újabb keletű érdekei is megjelennek. Előbb-utóbb visszaköszön a támogatáspolitikában, a konkrét projekteken, miszerint Magyarországnak ma már az is érdeke, hogy fogyatkozó aktív lakosságát, betöltetlen munkahelyeit, képzett, magyarul beszélő, itt letelepedő és gyermeket vállaló munkaerővel pótolja. Nem biztos, hogy valaki valaha kimondja, de tudjuk mindnyájan, hogy ez a szomszédos országok magyar népességéből oldható meg társadalmi-kulturális-földrajzi okok miatt a leginkább zökkenőmentesen.

A harmadik kérdés az előzőből következik: szabad-e Magyarországnak ezen érdekeit érvényesítenie a határon túli magyarság kapcsán? Egyrészt az európai uniós közös tagság magától is átrendezi a gazdasággal együtt a munkaerőpiacot. Másrészt a szomszédos országokból a jövőben is migráns lesz az, aki nem a szülőföldjén képzeli élhetőbbnek az életét. Ha Magyarország csak elszenvedti az őt hátrányára és előnyére egyaránt érintő migrációt, az amúgy is bekövetkező folyamatokat, és felismert érdekei ellenére semmit sem tesz, úgy lemond a befolyásolás lehetőségéről. Azonban a belső egyensúly fenntartására nem oly soká kitérési pontokat kell keresnie – ha nem másért, de a nyugdíjrendszer működtetésének kényszere miatt. Vagyis munkaerőre és adófizetőre van/lesz az országnak szüksége. Attól tartok, a kérdés nem az, hogy „szabad-e Magyarországnak önérdkeit érvényesítenie”, hanem az, hogy „mikor” és „hogyan” fogja azt megtenni. Ez tehát az a környezet, amely a demográfiai, munkaerőpiaci prognózisokból 2020-ig következtethető.

Mindezek fényében, egy nagyobb keretbe helyezve érdemes vizsgálni, hogy lesz-e a szórványnak magyar identitása 2020-ban. Ezt megelőzően azonban néhány gondolat, hogy mi 2006-ban a szórványhelyzet.

A szakértők előtt ismert tény, hogy a szomszédos országokban – a demográfiai csökkenésen túl – évente ezerszámra veszítünk magyarokat a vegyes házasságokkal, a magyar oktatás elérhetetlenségével vagy versenyképtelen színvonalával és az elvándorlással. A városokban nagyszámú, magyarságában önmagára maradt ember

él, míg a falvakban évről évre újabb településeken temetik el az utolsó magyart. Egy-egy arra hivatott szerencsére megpróbálja itt-ott összegyűjteni, összefogni, menteni a szétszórt magyarságot. Ez az, ami látható. Ami nem látható, hogy bárhol is programszemléletű szórványgondozás-szórványmentés indult volna meg. Nem az egy-két évre kikínlódott ad hoc támogatások, és nem a helyi kijáróemberek vagy megszállottak vállalásai hiányoznak, hanem az országos hatókörű, nagyhatású, kiszámítható forrással megtámogatott, folyamatban lévő programok. Lássuk be, hogy a kisebbségi (netán szórvány-) oktatás sem az adott állam, sem az EU számára nem kifejezett fejlesztési prioritás. Attól tartok, ezekre egyedül – mert ugyan miért és honnan máshonnan? – csak Magyarországról lehet majd jelentős forráshoz jutni.

A mai Magyarország – olvasatomban – a gazdaságfejlesztést és az identitásörző kultúrátámogatást tűzi zászlajára, amikor a határon túli támogatásokról megnyilatkozik. Az elképzelés elsősorban uniós kistérségi, illetve határ menti projekteket takar, nyilván szigorúan a gazdasági racionalitást figyelembe véve. A Magyarország érdekei mentén történő elmozdulás, a paradigmaváltás máris tapintható. Mindezen reálfolyamatokat tudomásul véve úgy látom, Magyarországnak és a szórványnak olyan, a határon túlra átnyúló fejlesztési stratégiára lenne szüksége, amely a gazdaságfejlesztés valamint a magyar nyelvű oktatás ügyét nem különálló szakágazatokként, hanem közös metszetben szemléli. Vagyis nemzetpolitikai szemszögből a határon túlra átnyúló magyarországi gazdaságfejlesztés egyaránt eszköze lehetne az élhetőbb szülőföld megteremtésének a határon túl, valamint a magyarországi szükségletek kielégítésének. Azonban hogyan lehet a folyamatok elszენvedése helyett azokat a szórványmentés, sőt: fejlesztés irányába befolyásolni? Melyek a konkrét teendők?

Első lépésként a fejlesztés a szórványgyermek elérésével, számbavételével és mozgatásával kezdődhet. Legfontosabb feladat, hogy a szórványban élő minden magyar gyermek számára biztosítani tudjuk a magyar óvoda, elemi iskola elérését. Ezzel együtt meg kell erősíteni az óvodák, elemi iskolák befogadóképességét, emelni kell oktatásuk minőségét. Támogatni kell a szórványmissziót vállaló azon magyar értelmiségieket, akik a gyermekek elérését, gondozását, sorsuk nyomon követését vállalják. Ennek érdekében mentorprogramot kell indítani minden szórványgyermek sorsának nyomon követésére. A régió gazdaságfejlesztése során támogatott vállalkozások kötelees hozzájárulásával ennek anyagi alapjai biztosíthatónak tűnnek.

Második és harmadik lépésként a fejlesztés a fiatalok összegyűjtésével, koncentráálásával folytatódhat. Az alapfokú oktatásból érkező gyermekeknek a jelenleginél jóval több bentlakásos szórványközpontot kellene létrehozni azokon a helyeken, ahol a középfokú magyar oktatás adott vagy kiépíthető. A középfokon szakképesítést szerző, tovább nem tanuló fiatalok számára a mentorprogram keretében a gazdaságfejlesztés tervezésével munkahely teremthető a szórványközpont településén

vagy a tömbben. (És a tömb alatt akár Magyarországot is értem.) A felsőoktatásban szakkollégiumi hálózatot kell létrehozni a nem magyar nyelvű felsőoktatás hagyományos központjaiban. A feladat ugyanaz, mint középfokon: munkahelyteremtés helyben vagy a tömbben. Szórványban tehát a gazdaságfejlesztés e központokra koncentrálna.

A fejlesztés legmagasabb fokon a szórványmagyarok munkaerő-piaci orientálásával zárulhat. A felnőttképzés alkalmas arra, hogy mindazok, akik képzettség hiányában munkanélküliek, a piacon eladható szakképzettséget szerezzenek. A gazdaságfejlesztési támogatás jelentős feladata a magyar érdekeltségű felnőttképzési formák megerősítése. Alapvetően a szórványközpontok és a szakkollégiumi hálózat településeire koncentrált, az ottani igényekre alapozott, munkaerő-piaci szempontból alátámasztott projekteket kell a gazdaságfejlesztésben támogatni, hogy e központokban, ezek vonzáskörében élő magyarok munkaerő-piaci pozíciója, illetve az őket foglalkoztató intézmények, vállalkozások versenyképessége javuljon.

Lesz-e a szórványnak magyar identitása 2020-ban, amikor a ma hatévesei 20 évesek lesznek, szakmával rendelkeznek, vagy egyetemre járnak? Önmagában sem a kultúra, sem az oktatás nem teszi „élhetőbbé a szülőföldet”. Élhetőbb akkor lehet a szülőföld, sőt: magyarként akkor lehet boldogulni, ha kis magyar világok jönnek létre szerte a Kárpát-medencében. Erre rendkívüli esély, ha a magyarországi gazdaságfejlesztés a szórványügyet a profitszerzéssel közös metszetben kezeli, és ennek megfelelően cselekszik: ha így írja ki pályázatait, ha ezen az alapon dönt, és ha az úgynevezett üzleti tervben egyebek mellett ezt is számon kéri. Akkor Magyarország érdekei és a szórványban élő vagy onnan elszármazott, magyarnak maradt magyarok érdekei összeérnek.